

DAVLAT TIJORAT BANKLARDA PUL MABLAG'LARNING HISOBI VA AUDITNI TASHKIL ETISHDA MUOMMO VA YECHIMLAR

Ko'liboyeva Gavhar Husanboy qizi

*“UNIVERSALBANK” ATB Zangiota filiali valyuta ayirboshlash bo'limining
nazoratchi kassiri*

Mirzayeva Nilufar Alijonovna

*O'zbekiston Respublikasi “Bank-Moliya Akademiyasi”, magistratura
tinglovchisi*

Hozirgi zamon iqtisodiyotining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan bank tizimi, ayniqsa davlat tijorat banklari, mamlakatning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu banklar orqali nafaqat yirik biznes va davlat sektoriga xizmat ko'rsatiladi, balki oddiy aholi ham o'z mablag'larini boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu sababli, bank tizimida moliyaviy resurslarni samarali boshqarish, ularning hisobini yuritish va auditini tashkil etish yuqori ahamiyatga ega. Ayniqsa, davlat tijorat banklarida pul mablag'lari hisobini to'g'ri va shaffof olib borishning ta'minlanishi banklarning ishonchliligini va ularning mijozlar oldidagi javobgarligini oshiradi.

Biroq, davlat tijorat banklarida moliyaviy resurslarning hisob-kitoblari va audit jarayonlari doim ham mukammal tashkil etilmagan bo'lib, bu turli muammolarni keltirib chiqaradi. Bu muammolar ichida axborot texnologiyalari yetarli darajada rivojlanmaganligi, ichki nazorat mexanizmlarining zaifligi, malakali kadrlar yetishmasligi kabi omillarni sanab o'tish mumkin.

Shuningdek, global moliyaviy inqirozlar, makroiqtisodiy barqarorlik va xalqaro standartlarga mos kelish masalalari ham ushbu muammolar qatoriga kiradi.

Davlat tijorat banklarida pul mablag'larining hisob-kitobi va auditni tashkil etishda duch kelinayotgan muammolarni tahlil qilish va ularni bartaraf etish bo'yicha samarali yechimlarni topish hamda tadqiqot davomida quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llanildi:

○ Tadqiqotning dastlabki bosqichida davlat tijorat banklarining pul mablag'lari hisobi va auditi bilan bog'liq ilmiy adabiyotlar, iqtisodiy tadqiqotlar va xalqaro standartlar o'rganildi. Ushbu tahlil orqali davlat tijorat banklaridagi amaldagi jarayonlarning nazariy asoslari aniqlanib, ularning zamonaviy talablarga mosligi baholandi.

○ Tadqiqotning keyingi bosqichida davlat tijorat banklarida mavjud moliyaviy ma'lumotlar, audit natijalari va pul mablag'lari harakatlari haqidagi amaliy ma'lumotlar tahlil qilindi. Bu usul orqali banklarning real amaliyoti bilan nazariy jihatlar solishtirilib, ularning samaradorligi o'rganildi.

○ Xalqaro tajriba va O'zbekistondagi davlat tijorat banklarining auditi va hisobini yuritish jarayonlari o'rtasida taqqoslash ishlari olib borildi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) va audit talablariga mos kelish darajasi baholanib, ularni joriy qilishda yuzaga kelayotgan qiyinchiliklar o'rganildi.

○ Bank tizimida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar, auditorlar va boshqaruv xodimlari bilan intervyular o'tkazildi. So'rovnoma va intervyular orqali ichki nazorat mexanizmlari, moliyaviy boshqaruv jarayonlari va auditning o'tkazilishi bilan bog'liq real muammolar aniqlanib, ularni hal qilish bo'yicha fikrlar olindi.

○ Olingan ma'lumotlar va natijalar asosida statistik tahlil o'tkazildi. Banklarning moliyaviy ko'rsatkichlari, audit natijalari va ichki nazorat tizimlari haqidagi raqamli ma'lumotlar statistik usul bilan tahlil qilinib, ularning o'zaro bog'liqligi va muammolarni keltirib chiqaruvchi asosiy omillar aniqlandi.

○ Davlat tijorat banklari, audit va moliyaviy nazorat sohasida tajribaga ega ekspertlarning fikr-mulohazalari tahlil qilinib, taklif etilgan yechimlarning amaliy qo'llanilish imkoniyatlari baholandi.

Mazkur tadqiqotda qo'llanilgan metodlar asosida davlat tijorat banklarida pul mablag'lari hisobini yuritish va audit jarayonlarini takomillashtirish uchun aniq tavsiyalar ishlab chiqildi va ularning real iqtisodiy sharoitda qo'llanilish imkoniyatlari baholandi.

Tadqiqot tahlil va natijalariga ko'ra, davlat tijorat banklarida pul mablag'lari hisobi va auditni tashkil etishda quyidagi muammolar aniqlangan:

1. Davlat tijorat banklarida zamonaviy axborot texnologiyalari yetarlicha joriy etilmaganligi pul mablag'lari hisobini avtomatlashtirish va shaffofligini ta'minlashda muammolar tug'dirmoqda. Ko'pgina banklar hali ham eski dasturiy ta'minotlardan foydalanmoqda, bu esa operatsiyalarning aniq hisob-kitobi va auditini samarali amalga oshirishda qiyinchiliklarga olib keladi.

2. Banklarda ichki nazorat va risklarni boshqarish tizimlari mukammal rivojlanmagan. Bu esa moliyaviy operatsiyalarda noaniqliklar va qonunbuzarliklar ehtimolini oshiradi. Audit jarayonlarida ushbu kamchiliklar aniqlanib, tegishli choralar ko'rilganiga qaramay, ichki nazorat mexanizmlari hali ham mustahkam emas.

3. Pul mablag'lari hisobi va audit jarayonlarini amalga oshirishda malakali mutaxassislarning yetishmasligi asosiy muammolardan biri sifatida belgilandi. Bank tizimida ishlovchi xodimlarning yetarlicha bilim va tajribaga ega emasligi hisob jarayonlarida xatoliklarga olib kelishi mumkin.

4. O'zbekiston davlat tijorat banklarida moliyaviy hisobot va audit xalqaro standartlar (IFRS, ISA) asosida to'liq amalga oshirilmaydi. Bu esa xalqaro moliyaviy bozorlarda ishonchlilik darajasini pasaytiradi va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda muammolar tug'diradi.

5. Bank tizimining moliyaviy barqarorligi global va mahalliy iqtisodiy inqirozlar, inflatsiya va boshqa makroiqtisodiy omillardan sezilarli darajada ta'sirlanadi.

Bu holat davlat tijorat banklarida pul mablag'larining optimal boshqaruvini qiyinlashtiradi va audit jarayonlarining samaradorligini kamaytiradi.

- Axborot texnologiyalarini modernizatsiya qilish banklarda pul mablag'lari hisobi va auditni avtomatlashtirish imkonini beradi, bu esa hisob-kitoblarda aniqlik va shaffoflikni oshiradi. Banklar zamonaviy dasturiy ta'minot va texnologiyalarni joriy etishi lozim.

- Ichki nazorat tizimlarini takomillashtirish orqali moliyaviy operatsiyalar ustidan nazorat kuchaytiriladi va xavflarni kamaytirish imkoniyati yaratiladi. Bank ichki audit tizimlari mustahkamlanishi va nazorat mexanizmlarini yangilash zarur.

- Kadrlar malakasini oshirish orqali bank xodimlarining hisob va audit sohasidagi bilim va ko'nikmalari mustahkamlanadi. Mutaxassislarni tayyorlash va ularning xalqaro sertifikatliyaga ega bo'lishi bankning ishonchliligini oshiradi.

- Xalqaro standartlarga moslashuv bank tizimining global moliyaviy tizim bilan integratsiyasini kuchaytiradi. Davlat tijorat banklari xalqaro moliyaviy hisobot standartlari va audit amaliyotlarini joriy qilishi kerak.

- Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun banklar makroiqtisodiy vaziyatlarni tahlil qilib, uzoq muddatli moliyaviy strategiyalarni ishlab chiqishi va risklarni boshqarish mexanizmlarini kuchaytirishi lozim.

Ushbu tadbirlar davlat tijorat banklarida pul mablag'lari hisobi va auditni optimallashtirish, ularning samaradorligini oshirishga yordam beradi va xalqaro moliyaviy bozorlar bilan raqobatbardoshlikni ta'minlaydi.

Davlat tijorat banklarida pul mablag'lari hisobini yuritish va audit jarayonlarini tashkil etish hozirgi kunda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ushbu banklar orqali milliy iqtisodiyotning ko'p qismi boshqariladi, shu sababli moliyaviy operatsiyalar shaffofligi, aniqligi va ishonchliligi davlat va bank mijozlari uchun juda muhimdir.

Tadqiqot davomida aniqlangan muammolar, xususan, axborot texnologiyalari infratuzilmasining rivojlanmaganligi, ichki nazorat tizimlarining zaifligi, malakali kadrlar yetishmasligi, xalqaro standartlarga mos kelmaslik hamda makroiqtisodiy omillar ta'siri davlat tijorat banklarida pul mablag'lari hisob-kitoblari va auditning samarali tashkil etilishiga to'sqinlik qilmoqda.

Mazkur muammolarni hal etish uchun quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha ish olib borish zarur:

1. Bank operatsiyalarini avtomatlashtirish orqali hisob-kitoblar va auditni yanada shaffof, tezkor va aniqlik bilan amalga oshirish imkoniyati yaratiladi.

2. Ichki audit va nazorat tizimlarini mustahkamlash, moliyaviy jarayonlar ustidan qat'iy nazoratni ta'minlash muhim. Bu banklarning ishonchliligini oshiradi va qonunbuzarliklar xavfini kamaytiradi.

3. Pul mablag'lari hisobini va auditni samarali amalga oshirish uchun kadrlarning bilim va ko'nikmalarini oshirish, xalqaro tajribaga ega mutaxassislarni jalb qilish zarur.

4. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini (IFRS) va xalqaro audit talablarini to'liq joriy etish orqali banklarning ishonchligini oshirish hamda xalqaro moliyaviy bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin.

5. Banklar global va mahalliy iqtisodiy o'zgarishlarga moslashuvchan bo'lib, barqaror moliyaviy strategiyalar ishlab chiqishi, inqirozlarga qarshi zarur choralarni ko'rishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, davlat tijorat banklarida pul mablag'lari hisobini yuritish va auditni tashkil etishning samarali amalga oshirilishi nafaqat banklar faoliyatining shaffofligini oshiradi, balki milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Ushbu jarayonlarni takomillashtirish davlat tijorat banklarining ishonchligi va raqobatbardoshligini oshirishga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank buxgalteriya hisobining hisob varaqlar rejasi.

2. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining buxgalteriya hisobining hisob varaqlar rejasi.

3. O'zbekiston Respublikasida «Naqd pulsiz hisob-kitoblarni tashkil qilish haqida»gi 60-sonli Nizom. 2020 y. 12 yanvar.

4. O'zbekiston Respublikasi banklarida ochiladigan bank hisob varaqlari haqidagi 1- sonli yo'riqnoma. 2020 y. 6 oktyabr.

5. O'zbekiston Respublikasi banklarida buxgalteriya hisobi va hisoboti to'g'risidagi 61-sonli yo'riqnoma. 2018y. 5 sentyabr.

6. Abdullaeva Sh.Z, Navro'zova K.N. «Banklarda buxgalteriya hisobi asoslari» O'quv qo'llanma T. 2020 y.

7. Xolmuradovich X. B. et al. Importance of banking system in uzbekistan //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 218-224.